

Tari Lujza

Csallóköztől a történelmi Felvidékig: Felső-Magyarország a Kodályi életműben

Kodály Zoltán Galántához és Nagyszombathoz kötődése közismert.¹ Kompozícióival kapcsolatban gyakran hangsúlyt kap, mennyi új alapanyagot jelentett számára a Zoborvidék népzeneje. Kodály maga is többször felidézte gyermekkorának, kora-ifjúságának meghatározó élményeit. Galántán, 1943. május 30-án, díszpolgárrá avatása és az ugyanakkor megrendezett *Galántai dalosünnep* alkalmából többek közt ezt mondta:

„Rozi! Ágnes! Hol vagytok? És ti, többiek, vágai, vízkeleti, taksonyi derék, daloskedvű lányok, apámék tovatűnt drága cselédei, merre vagytok? Eljöttem Galántára, hogy itt, mindenki előtt megköszönjem nektek, ti kedves, mosolygós-dolgos parasztlányok, örök, leróhatatlan hálára kötelező, múltba veszett első professzoraim, hogy töletek tanulhattam meg a legelső magyar dallamot, hogy töletek tanulhattam meg magyarul énekelni és magyarul hallani. Általatos tudtam meg, nemzetem legjavától, mi a magyar zene, s hogy van magyar zene.”² A nagyszombati gimnáziumról két alkalommal is írt. „A mi időnkben még oly kitűnő középiskolák voltak, hogy az egyetem semmi zökkenőt nem okozott.” – írta 1951-ben, tapasztalva a zeneakadémisták körében a jegyzetelni nem tudást. A tanulás helyes technikájára rávezetve folytatta egykori iskolája példájával: „Sőt, sokalltuk a négy évet, úgy éreztük, erővel visszatartanak, nehogy korán lépünk az életbe. Osztályomban heten voltunk jelesen érettek, mind be lehetett volna állítani tanárnak a középiskolába. Egyik mathezisből volt kiváló – az is lett –, másik történelemből, harmadik latinból, más németből. Jómagam görög-ből tudtam annyit, hogy nyugodtan taníthattam volna.”³

Eddig nem kapott elég figyelmet, hogy a történelmi Felső-Magyarország jelenléte, meghatározó személyes ifjúkori emlékein,⁴ valamint kompozícióin kívül zenetudományi

írásaiban is milyen komoly súlyt képvisel. Megtalálhatók nyomai munkásságának harmadik egységében, a gyermekek illetve a tágabb néptömegek nevelését célzó pedagógiai műveiben⁵ is. Népzene gyűjtőként, amíg csak tehetett, járta a területet. Pedig a népzene gyűjtés nem volt könnyű. Főleg eleinte egyaránt nehéz volt legyőzni az emberek bizalmatlanságát és az ügynek megnyerni a falusi értelmiséget.⁶ S ha módja volt rá, hogy fonográfot is vigyen, a szállítás fizikai terhet, külön gondot, gyakran pénzkiadást jelentett. Kodálynak a történelmi Felső-Magyarország területén végzett gyűjtései közül itt most csak a Szlovákiához került megyéket, falvakat említjük. (A települések mai szlovák nevét a tanulmány végén külön adjuk meg.) A teljes népzenei dialektusterületen belül azonban annál jóval szélesebb sávban dolgozott, a mai határokon belüli hevesi és nógrádi falvakat is ideértve.⁷ A „felvidéki”⁸ gyűjtések időben 1905-től 1918-ig tartottak, földrajzi határai pedig nyugattól kelet felé a volt Pozsony megyétől Nyitra, Bars, Hont és Gömör megyén át Abaúj-Torna megyéig, azon belül Kassáig húzódnak.

A magyar népzenei dialektusterületek fő csoportjait Bartók Béla határozta meg 1924-ben megjelent könyvében. A Dunától és Tiszától északra eső felső-magyarországi terület a második a négy csoportján belül.⁹ Ez a terület kétségtelenül nagy szerepet játszott Kodály zenetudományi és zeneszerzői munkásságában.

Nézzük először Kodály tudományos munkáinak e területhez kapcsolódó vonatkozásait, a teljesség igénye nélkül! Már legelső megjelent dolgozatai e területre vezetnek. 1905-ben mátyusföldi gyűjtéséből ad közre 10 népdalt, variánsaikkal együtt.¹⁰ 1907-ben változatos balladaanyagot közöl négy részletben, egy-egy ballada esetében szintén több variációval.¹¹ 1909-ben ugyancsak négy részben a zoborvidéki népszokásokat mutatja be, majd ezekhez 1913-ban még pótléket fűz.¹²

1915-ben egy Bereg megyei ballada dallama és 6 soros szerkezete összehasonlító vizsgálatát végzi el „egy békésmegyei magyar és két felvidéki tót” változat bemutatásával. E témánál nem kizárólag saját gyűjtésére támaszkodik, hanem Bartók anyagát is bevonja az összehasonlításba.¹³ 1916-os *Régi karácsonyi énekek* tanulmányával újból saját gyűjtőmunkája eredményeként egyetlen falu, Menyhe betlehemes hagyományába pillant bele, módszerét tekintve ma is példaértékűen. Sok újdonság mellett a szakirodalomban ez az első adat duda utánzására orgonán karácsonykor,

¹ E tanulmány *A Felvidék szerepe a Kodályi életműben* címmel Kodály Zoltán születésének 135., halálának 50. évfordulója tiszteletére Nyitrán (Nitra Slovakia), a Konstantin Filozófus Egyetemen 2017. szeptember 21–22-én megrendezett konferencián elhangzott előadás írott változata. A konferencia megnyitó előadásán bevezetesként alkalom kínálkozott annak felidézésére, hogy korábban 1982 decemberében Galántán, a Kodály-centenárium ünnepség keretében rendeztek konferenciát az anyaországból érkezett népzene kutatók részvételével. Ezen Vikár László *Kodály Zoltán népdalfeldolgozó munkássága* címmel, e sorok írója pedig *Kodály Zoltán népdalgyűjtő munkássága* címmel tartott előadást. E Kodály-centenárium konferenciára emlékezve is illik megemlíteni, hogy a hosszú ideje öregotthoni visszavonultságban élt Vikár László 2017. május 12-én, 88 éves korában távozott el az élők sorából. A róla szóló megemlékezéseket lásd Szőnyi 2017., Tari 2017a.

² Kodály 2007a: 503.

³ Kodály 2007b: 249. A másik alkalommal újságíró kérdésére válaszolt azzal kapcsolatban, hogy tanultak-e az iskolában szlovákul. Kodály elmondta, hogy nem, s a zoborvidéki szlovák dalok gyűjtése miatt magától kellett neki is és Bartóknak is megtanulnia: „csak hosszas fáradság után, könyvből tudtam szlovákul megtanulni.” Bartókkal „Egy könyvből tanultunk, hogy rendesen le tudja írni a szövegeket szlovákul.” Kodály 2007c: 497.

⁴ Fontos lenyomata ennek 1906–1910 között írt gyűjtőnaplója, Sz. Farkas 1983a-b. Erre legutóbb a népdalfeldolgozásokkal kapcsolatban hivatkozhattunk. Tari 2017: 320.

⁵ E helyen nem lehet célunk Kodály pedagógiai munkásságának témánkkal összefüggő vizsgálata, de kompozíciói közt néhány ide tartozó művet is megnevezünk alább.

⁶ Bővebben: Tari 2001: 11–12.

⁷ Heves megye: Csány, Dorogháza, Hasznos, Istenmezeje, Lelesz, Mátramindszent, Szuha, Pásztó, Tar. Nógrád megye: Bárna, Becske, Diósjenő, Ecseg, Jobbágyi, Mátraverebély, Palotás, Romhány, Szanda, Szarvasgede, Tajti, Tolmács, Vizslás.

⁸ A „Felvidék” szót itt kizárólag a mai értelemben használom, mely rövid, de túl egyszerűsítő és pontatlan. Lásd ezzel kapcsolatban Liszka 2002:28–30., Tari 2010: 7–8. Az 1989-es rendszerváltás óta azonban a Szlovákiában élő magyarság e szóval nevezi meg magát, amit tiszteletben tartunk.

⁹ Bartók 1924: IV., Tari 2010: 7–8., 2012.

¹⁰ Kodály 1905.

¹¹ Kodály 1907.

¹² Kodály 1909., 1913.

¹³ Kodály 1915: 304.

mely a helybeliek elmondása szerint a gyűjtésnél jó ötven évvel korábban, vagyis az 1860-as évek körüli időben még jellemző volt.¹⁴

Magyar zenei folklore 110 év előtt. Mindszenty Dániel és Udvardy János című 1943-as tanulmánya történeti adatokkal részben szintén erre a vidékre vezette, mivel Mindszenty – ahogy a Magyar Tudományos Akadémiának 1831-ben írt levelét aláírta, „gömöri fi” volt, aki többek közt Gömör, Abaúj és Zemplén megyében gyűjtött korabeli értelmezés szerinti népdalokat.¹⁵

Kodály több ízben hangsúlyozta, hogy írásos dokumentumokban aránylag szegény zenetörténetünk hiányzó adatai a népzene gyűjtések és a könyvtári kutatómunka egy-másba kapcsolásával pótolhatók. Ő maga jó példával járt elől: zenetörténeti emlékeink, benne régi énekes és hangszeres zenénk kottaanyaga feltárásában, az írott zenei emlékek szájhagyományban fennmaradt darabjainak nyomozásában elévülhetetlen érdemeket szerzett. Az 1933-ban már leírt gondolatok vezették e két gyűjtő anyagának feldolgozásakor is: „Régi kéziratoss dallamaink egy része (...) fennmaradt a nép közt, szinte napjainkig. Ha ezek élő hangzásával fülünkben közeledünk a kéziratokhoz, lassan megnyílik titkos értelmük és ha maradnak is homályos pontok: a ma már nem ismert dallamok valószínű alakját is inkább ki tudjuk következtetni.”¹⁶

A néphagyomány és a történeti anyag összefüggéséről 1951-ben az MTA nagygyűlésén elhangzott előadásában mondta: „Már régebben rámutattam (*Néprajz és zenetörténet* 1933), hogy nálunk e kettő szorosabban összetartozik, mint másutt, ahol bőven vannak az írott emlékek és ahol a néphagyománytól független, többé-kevésbé eltávolodó, magának való magasabb zeneirodalom fejlődött ki. Nálunk ilyen sohasem volt, a néphagyomány gyakran kiegészíti, pótolja az írott emlékek hiányait, azért a magyar zenetörténész nem boldogul a folklore teljes ismerete nélkül.”¹⁷

1952-ben adta közre az 1729-es datálású, felvidéki eredetű Lányi Eleonóra Zsuzsanna-féle kéziratot, melynek egyik *Saltus Hungaricus* darabjával kapcsolatban csak általánosságban utalt arra, hogy a néphagyományban van élő változata.¹⁸ Néhány év múlva Szabolcsi Bence adta ki a *Saltus Hungaricus*-sal együtt e táncdallam népzeneiben élő és Kodály utalásában szereplő változatát, melyet Kodály Bars megyében, Mohiban *Az Árgyilus kismadár* szöveggel gyűjtött, lakodalmasként.¹⁹

A magyar népzene tanulmányában (1937) számos felső-magyarországi példával támasztja alá mondanivalóját. Különböző korú történeti dalaink forrásai mellé állít az élő népzeneben ezen a területen megtalált dalokat. A *Kájoni-kódex* egyik táncdallamát és Náray György *Lyra coelestis*-ének egy szenténekét a szóbeli hagyományból származó, más-más műfajú darabokkal veti össze. Szerepel felsorolásában a *Hej, Rákóczi,*

¹⁴ Kodály 1916: 221.

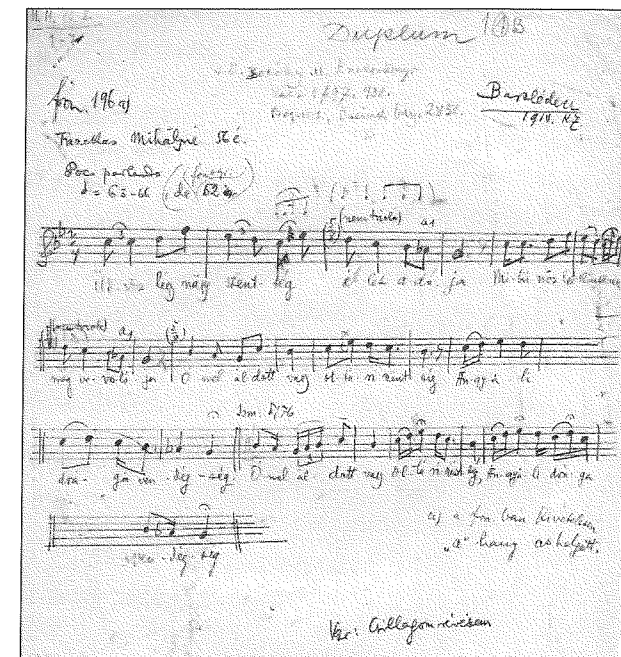
¹⁵ Kodály 1943.

¹⁶ Kodály 1933: 9.

¹⁷ Kodály 1951: 21.

¹⁸ Kodály 1952: 19.

¹⁹ Az 1729-es gyűjtemény táncdallama: Kodály 1952: III/1. 1. melléklet. Népi megfelelője: Szabolcsi 1959: 368. lap 100. kotta. A lakodalmass dallam kiadásra került a *Magyar Népzene Tára* III/A kötetében: 1955: 786.

1. kotta. A Rákóczi-nóta dallama, mint egyházi népének. Kodály kézírása, mint a továbbiak is. Kodály 1910-es gyűjtése (Barslédec MTA BTK ZTI KR_29506)

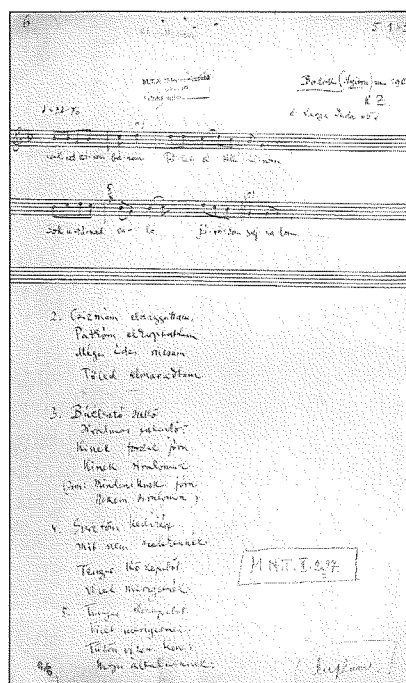
Bercsényi... Gömör megyéből, az *Üdvözlégy Krisztusnak drága szent teste* népének (1. kotta), és egy nagyszalontai bordal. A Zoborvidéken később *A révészek nótája* címmel megismert *Csillagom, révészem vígy által a Dunán* kezdetű balladát itt még „egy zoborvidéki balladaszerű darab”-ként nevezi meg,²⁰ melyet ma már *A révészek nótája*-ként a balladák közt tartunk számon. Az egyes énekekkel már ekkor rávilágít arra, hogy ugyanaz a dallam élhet egyházi és világi szöveggel, s megszólalhat vokális illetve hangszeres formában. Utóbb, a későbbi kutatásokkal majd az is nyilvánvalóvá válik, hogy a teljes csoport a *Rákóczi-nóta*-ból kinőtt és a névadó dalról Rákóczi-dallamstílusnak nevezett zenei stílusréteg része.

Gáti István földmérőnek 1802-ben kiadott „klavírozók”, hegedűn és „flaután (fuvolán) tanulni vágyók számára készített hangszeriskolájából nemcsak a Hány János *Intermezzo* emblemikus főtémáját használta fel; közreadta belőle Kótsi Patkó János Gáti kötetében fennmaradt *Nem szeretek soha többé* kezdetű áriáját,²¹ melynek élő változatát a Hont megyei Füzesgyarmaton találta meg.²² Ugyanitt következő példája

²⁰ Kodály 1937/1960²: 45.

²¹ „Magyar Ária a’ Quodlibet Operából Kótsi Urtól.” Gáti 1802: 99. Kodály A magyar népzene jegyzeteiben adatot közöl Kótsi Patkó Jánosról (1763–1842). Kodály 1937/1960²: 76. 125-ös jegyzet.

²² Kodály 1937/1960²: 53.

2. kotta. Kodály 1906-os népdal gyűjtése (Alsóbodok MTA BTK ZTI KR_28515)³¹

szöveg az *Arattam, arattam* illetve *Arass rózsám, arass*,²⁹ mely megvan a Kelecsényi által Erdélyinek beküldött kézirat anyagban is 1844-ből (1. kép).³⁰

egy 18. századi ivónóta, melyhez 19. századi feljegyzést és perjesei (Gömör m.) gyűjtéséből népi változatot társított.²³

Kiemelendő, hogy a keleti zenei gyökereink, s vele a rokon népek zenéje kutatásában élen járó Kodály²⁴ éppen e területről állított rokonnépi- és a környezetükben élő török népi megfelelőket a következő népdalok mellé: cseremiszt és csuvast a *Kalapom a Tiszán úszkál* mellé (Farkasd 1906²⁵), szintén cseremiszt a *Macska ment disznótorba* (Mohi 1912) mellé, votjátot az *Ethnographiában* 1907-ben közölt *Sási kigyó* (Od'ala szolgáltam) ballada mellé, csuvast az *Arva* vagyok, árva (Mohi 1912²⁶) és cseremiszt a *Csak azt szánom-bánom* (Alsóbodok 1906) mellé.²⁷ Kodály irodalmi hivatkozásai igazolják, hogy ismerte az 1840-es években Nyitra megyében jelentős szöveggyűjtést végzett Kelecsényi József 1854-ben kiadott anyagát, főleg pedig ismerte és tisztelte a Felvidéken született Erdélyi Jánost, akinek munkáira rendszeresen hivatkozott.²⁸ A *Csak azt szánom-bánom* a zoboralji falvakban máig változatos szövegekkel és ugyanazzal a dallammal él, ahogyan Kodály először 1906-ban gyűjtötte (2. kotta). A legjobban élő

²³ Kodály 1937/1960²: 53–54.

²⁴ Első ilyen tanulmánya 1917-ben jelent meg.

²⁵ A népdal feldolgozása: Bicinia Hungarica II. 80. sz.

²⁶ Feldolgozása: Bicinia Hungarica II. 94. sz.

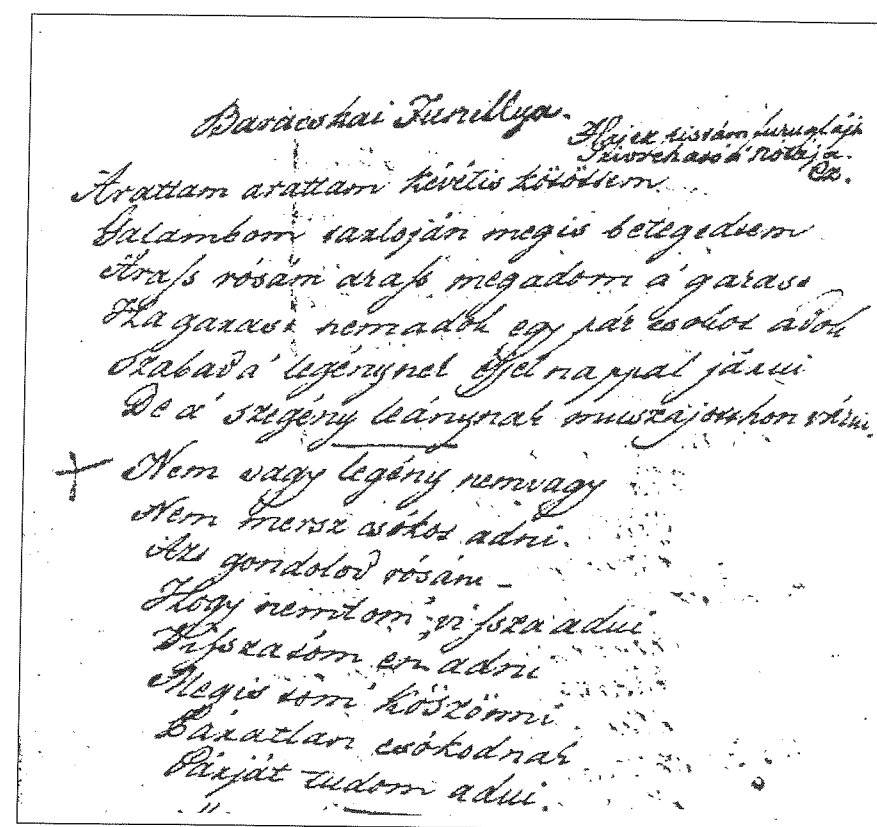
²⁷ A népdalok sorrendjében: Kodály 1937/1960²: 12., 17., 21.

²⁸ Tari 2017b: 322–323., 328.

²⁹ Hangfelvételen a további változatokra hivatkozással lásd Tari 2012., 2. 1.4a-nál. Az első, hanglemez-kiadásra szánt felvételt Manga János készítette Menyhén a Pátria lemez számára (GR 42Ac). Ez az egyetlen Pátria felvétel, mely nem a budapesti stúdióban készült, hanem a faluban. Sztanó Pál, az MTA Népzene kutató Csoportjának, majd Zenetudományi Intézetének hangmérnöke, valamint az idősebb kollégák (például Rajeczky Benjamin, Vargyas Lajos, Tóth Margit, Kerényi György és mások) az 1970-es években, a népzenei LP hanglemez-kiadások megindulásának időszakában többször elmondták, hogy a menyhei felvételeket Manga János helyben készítette a Pozsonyi Rádió magyar adásának munkatársaként. Manga pozsonyi rádiós működését (1936–1939) említi Sebő 2010: DVD-ROM/Gyűjtők/Manga János.

³⁰ Kelecsényi Erdélyinek írt első levelét lásd Tari 2017b: 325–328.

³¹ A BR jelzet Bartók, a KR Kodály népzenei rendjének nyilvántartási száma a Zenetudományi Intézetben. A továbbiakban csak a szám.

1. kép. Részlet Kelecsényi József 1844-es Nyitra megyei gyűjteményéből (MTAKK Irod. 8r 206/13)

A magyar népzene tanulmányban a népi kölcsönhatások egyik példája a *Lányok ülnek a toronyban* Barslédecről, a 16. századi cseh dallamok elterjedéséé egy gimesi népdal, a volta ritmusé egy berencsi. A nép által fenntartott gregoriáné zoborvidéki aratási ének, az egyházi éneké a *Ne aludj el két szememnek velága lakodalmas*.³² A világi műzene emlékét a zoboralji *Magos kősziklának* példázza, a *Tele kertem zsályával* virágének egyike Nagypeszokról (Hont m.), a másik Mohiból (Bars m.) való.³³

Kodály 1906-os takácsházapusztai Gömör megyei³⁴ gyűjtéséből közölte példaként a *lá pentatónia* új népdalstílusban előfordulására a *Juhászlegény a határon furulyál* népdalt, melyet Zabarban is följegyzett.³⁵ Ez az első adat a dallam gömöri pásztorok közti közkeveltségére. Bizonyítja ezt többek közt a felsővályi Gyömbér István pász-

³² A felsorolás sorrendjében: Kodály 1937/1960²: 43., 47., 52., 44., 48.

³³ Sorrendben: Kodály 1937/1960²: 49., 55.

³⁴ A Ceredhez tartozó településrész a mai határokon belül Nógrád megyében található.

³⁵ Kodály 1937/1960²: 29. Feldolgozása: Bicinia Hungarica II. 67. sz.

tor magával ragadó előadása 1963-ból.³⁶ A dátumot azért kell hangsúlyoznunk, mert a történelmi viszonyok következtében a régi Felsőmagyarországon az I. világháború után lényegében nem volt mód gyűjteni, s még a II. után is meglehetősen korlátozott formában folyhatott, akkor is főként csak a Dunántúl fölötti területeken. Kodály pozíciójának köszönhetően azonban 1963-ban sikerült egy hivatalos gömői gyűjtőutat biztosítani három népzene kutató, Olsvai Imre, Sárosi Bálint és az 1940-ben Áj falut³⁷ már feltérképezett Vargyas Lajos számára. Gyűjtőmunkájuk eredményeként sok új adattal gazdagodott a népzenei gyűjtemény a területről.

A magyar népzene című tanulmányban az új stílus példái közt továbbiak találhatók Zséréről és a Hont megyei Lukanényéről.³⁸ Kodály a Zoborvidéken találkozott először számos népszokás közt a halottsiratók gyakorlatával, mely témának külön fejezetet szentelt tanulmányában. Bemutatásához többek közt Gimesről, Zséréről, Csitárról közölt példát.³⁹ Itt figyelt föl a bakterekre, az énekes órákiáltás gyakorlatára,⁴⁰ melyet sok évtizeddel később is erről a területről lehetett bemutatni.⁴¹ A hangszeres zene fejezetben a nép közé került műzenei darabként mutatta be Hont megyéből a zalabai dudás által játszott, folklorizálódott Erkel operarészletet, melyet Szakács József 40 éves kon-dás Németesnek nevezett.⁴²

Nézzük a zeneszerző és a terület viszonyát!

1905-es, mátyusföldi gyűjtőútját 1906-tól Gömör- és főleg Nyitra megyei gyűjtések követték.⁴³ Az ott hallott dallamok megragadták a zeneszerző képzeletét, s a dalok közül néhányból feldolgozások születtek. Ilyen többek közt a fentebb már említett *Csillagom, révézem...* kezdetű népdal,⁴⁴ az *Iffuságom csulamadár*, (a feldolgozásban *Iffuság, mint sólyommadár*),⁴⁵ melynek szövege már ismert volt a 17. századból. Az utóbbit 1907-ben Barslédecen énekelte a kiváló énekes, Mozga Istvánné Székely Juli.⁴⁶ E régi műdalt akkor a helyszínen kottázta le Kodály, majd 1914-ben felvette fonográfra, mely hangfelvétel a fonográfós gyűjtések hanganyagát bemutató lemezen került kiadásra került Székely Juli előadásában.⁴⁷ Nyitra megyéből való a Kodály által írásban is említett, Szalai Zuza (Zsuzsa) koloni öregasszony által énekelt *Meghalok, meghalok / Még beteg sem vagyok*⁴⁸ és a feldolgozását követően új életre kelt, általánosan ismertté vált, mindenhol elterjedt és máig népszerű *A csitári hegyek alatt* kezdetű népdal (3. kotta).⁴⁹

³⁶ AP 5905b) Sárosi Bálint gyűjtése. Kiadva: Tari-Vikár 1986: 4. 4c, Tari 2012: 2. 4. 4c.

³⁷ Vargyas 2000.

³⁸ Kodály 1937/1960²: 31.

³⁹ Kodály 1937/1960²: 38-42. A példák: 39-41.

⁴⁰ Ittész 1992., Kodály 2007f: 735. (695. jegyz.).

⁴¹ Szomjas-Schiffert 1972.

⁴² Kodály 1937/1960²: 66-67. A zalabai hangszeres gyűjtésről és a darabról Tari 2001: 168-170.

⁴³ Breuer 1978: 163.

⁴⁴ Magyar Népzene sorozat V. füzet 27. sz.

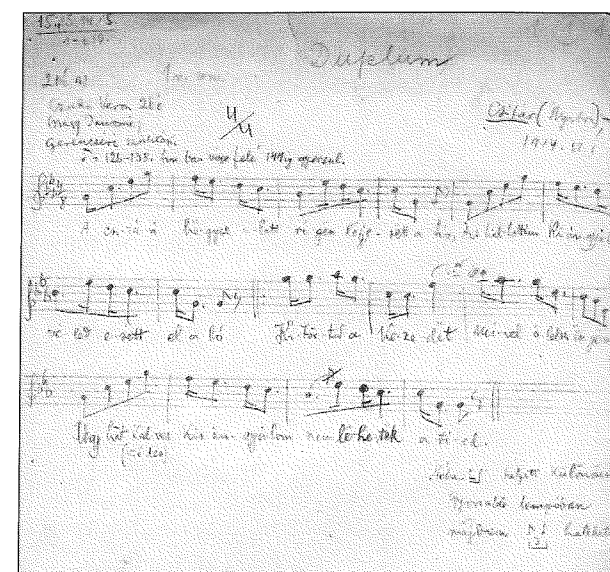
⁴⁵ Magyar Népzene sorozat V. füzet 29. sz.

⁴⁶ Kottája kiadva: Kodály 1937/1960²: 62. sz.

⁴⁷ Tari 1983: II. 5a., 2002: CD I. 32.

⁴⁸ Feldolgozása: Magyar Népzene sorozat III. füzet 13. sz.

⁴⁹ Feldolgozása: Magyar Népzene sorozat X. füzet 55. sz.

3. kotta. Kodály 1914-es gyűjtése, *A csitári hegyek alatt...*
(Alsócsitár MTA BTK ZTI KR_29611)

Kodály 1907 ősztől a Zeneakadémia kinevezett zeneelmélet tanára, alig 25 évesen.⁵⁰ Közben rendszeresen bemutatkozik zeneszerzőként is, de művei – például I. vonósnyégese – amelltt, hogy tehetségét nem vitatják, erőteljes népi hangvételük miatt jó ideig nem találnak megértésre. Fordulatot az 1923-ban, Pest és Buda egyesítésének 50. évfordulójára komponált *Psalmus Hungaricus* átütő sikere jelent, ami után már elismert zeneszerző.⁵¹ A mű a vidéket is gyorsan meghódította. 1928-ban Győrben, 1929-ben Sopronban, 1933-ban Szombathelyen, 1934-ben Temesváron és Aradon került bemutatásra. Kodály Zoltán tudós-nevelő alkata épp az 1920-30-as években érlelődik meg egyre erősebben. Felismeri, hogy a gyermekek zenei nevelése elégtelen; a tanítás alapanyaga sem arra nem alkalmas, hogy örömet szerezzen, sem arra, hogy a gyerekekből zeneszerető közönség nevelődjön általuk. Kodály ezért is fordult zeneszerzőként ezekben az években komolyabban a kórus felé.

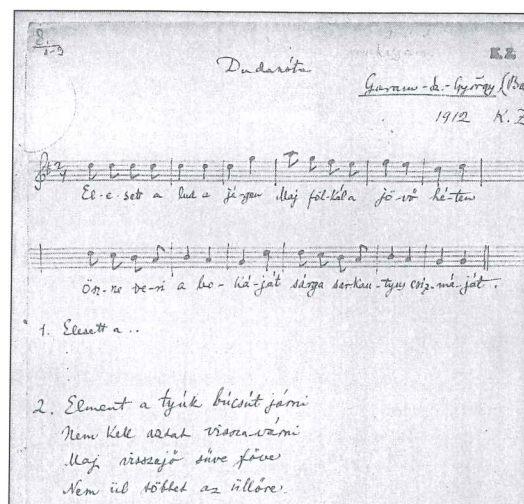
Nyitra, Bars, Gömör és Nógrád megyei gyűjtései is kórusművekbe, azon belül részben gyermekek által énekelt művekbe kíváncsoltak. Az 1909-ben kiadott „talalajvasárnap”-i énekes népszokás dallamát az 1925-ben komponált *Villő* gyermekkórusra írt művében találjuk meg. Kodály 1906-os béli gyűjtésének eredeti kottáját 1909-ben úgy látszik odaadta az *Ethnographia* szerkesztőjének, mert egy rövidített verziójára ráírta: „Villő teljesen I. Ethnogr. 1909. 120. l.”⁵² Ezt a kórusművet 1926-

⁵⁰ Eörsze 1970: 26.

⁵¹ Eörsze 1970: 59-62.

⁵² MTA BTK ZTI Népzenei Adatbázis: BR_12088. A *Villőzés* kottája az *Ethnographiában* a 120. oldalon kezdődik, a népzenei gyűjtemény támlapján jelölt folytatás a 120. oldalra esik.

4. kotta. Garam-menti dudaróta, Kodály 1912-es gyűjtése, a Gergelyjárás egyik forrása (Garamszentgyörgy MTA BTK ZTI KR_22663)

című vegyeskari művet kezdő *A Vidrócki híres nyája* dallamának típus-változataival 1906-ban Gömörben először főleg hangszeres előadásban találkozott (a vokálisban jellemző *parlando rubato* előadáson kívül szimmetrikus tagolású *tempo giusto* táncdallamként is), jóval a szorosan vett Mátra-vidéki vokális gyűjtések előtt.⁵⁴ Ugyanakkor, habár a kompozíció további népdalai a Mátra-környéki palóc gyűjtésekből valók, Kodály falujárásai idejében még több megtalálható volt közülük a teljes északi népzenei dialektusterületen. A kezdő betyárballada, szerelmi ének és többféle dudazene nyomán így az egész Felsőmagyarország elevenedik meg a műben, betetőzve az 1911-ben Zsérén felvett két dudadallam fergeteges tánczenévé formált codájával. Elgyűtt József dudás a dudánóták fő dallamai között közzjátékokat játszott, melynek ritmusát a dudások szokásának megfelelően és más hangszerjátékosokhoz hasonlóan, szöveggel memorizálta. Ritmust rögzítő szövege ez volt: „Jobb az árpa, mint a zab”. Az egykori Népzenekutató Csoport fiatal munkatársaként a Kodály halálának 10. évfordulójára rendezett konferencián mutattam be fonográffelvételről a *Jobb az árpa, mint a zab* dudaközzjátékot, mint a *Gergely-járás* kórusmű ugyanilyen szövegű és *Dudaszó* alcímű részének forrását.⁵⁵

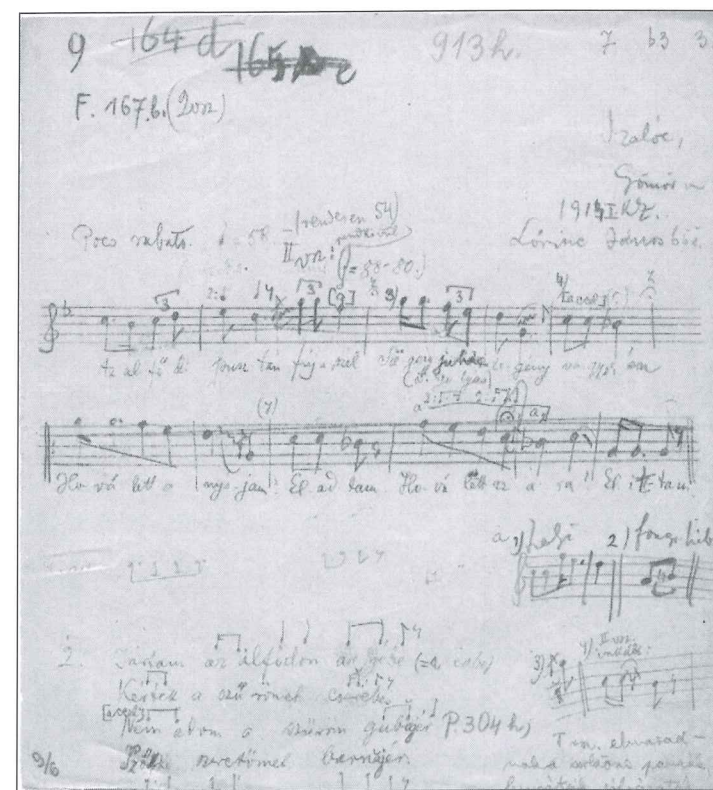
⁵³ E megjegyzéssel arra utalunk, hogy a zeneszerző többször nyilatkozott arról, hogy ő vokális alapállású, benne a dallamok főképp énekhangon szólnak meg. Zeneszerzői és zenetudósi gondolkodásmódjáról lásd ezzel kapcsolatban Tari 2001: 7.

⁵⁴ Tari 2006. Vokális változatairól és az északi területeken elterjedtségéről Borsai 1982: 159–161.

⁵⁵ Tari 1978: 191., 2001: 84.

ban a *Gergely-járás* követi. Ennek *Elesett a lúd a jégen* kezdetű részletét 1912-ben Garamszentgyörgyön (Bars m.) gyűjtötte (4. kotta).

A *Három gömöri népdal* kórusmű dallamai teljesen, további kórusműveinek pedig részletei idézik meg a területet. Kodály számára azonban nemcsak a szöveges népdalok jelentettek ihletadó forrást, hanem a falvakban talált hangszeres dallamok is.⁵³ A 2005-ös, Kodályra emlékező *Karvezető-konferencián* több kórusmű forrásanyaga kapcsán mutattam be, hogy Kodály gyakran használt fel hangszeres dallamokat vokális zenei műveihez is. Sőt, esetenként a népdalokat is előbb ismerte meg hangszeres előadásban, mint énekelt formában. Így a *Mátrai képek*

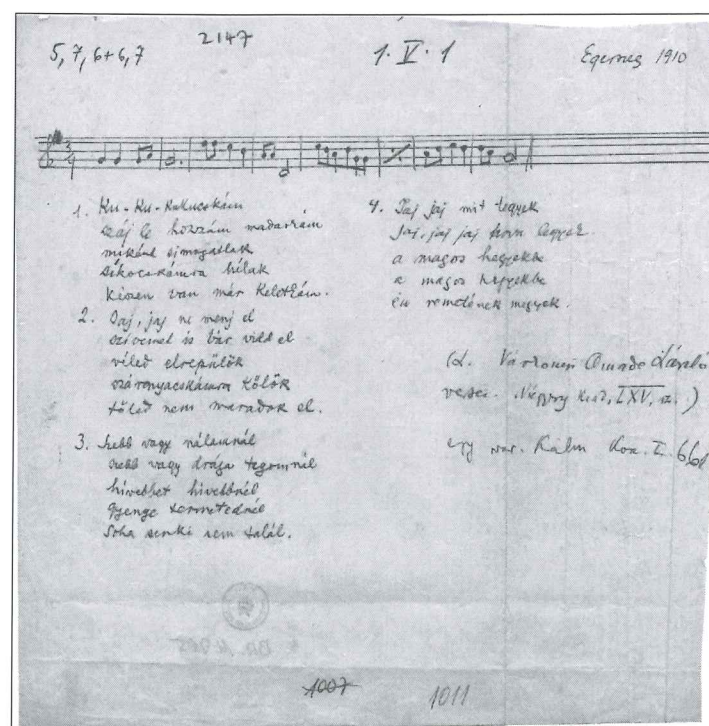
5. kotta. Kodály 1914-es gyűjtése (Szalóc MTA BTK ZTI BR_02627)

Kodálynak az 1930-as években kevés lehetősége van a népzene gyűjtésére, annál termékenyebb ez az időszak a zeneszerző életében. Ebben az évtizedben az első a *Psalmus Hungaricus* 1923-as hazai sikere, melyet újabb siker követ: 1926-ban bemutatják a *Háry János* c. daljátékot. A színpadi mű, illetve zenekari szvit változata⁵⁶ a világsikert is meghozza számára, de a daljátékot 1929-ben előadták vidéken, a Csákvár-i földműves játékszínen is. A tágabb szülőföldön gyűjtött és kompozícióiban e tájról felhasznált népdalok között éppen a Háry daljáték az, amely ékes bizonyítéka a zeneszerző Felsőmagyarország iránti szeretetének, tiszteletének. A mű 21 népdalából 14-et ebből a gyűjtéséből használt föl, közelebbről a Csallóközből (Pozsony m., Zsigárd), a Zoboraljáról (Nyitra m., Csehi, Egerszeg, Gimes, Zsére), Bars megyéből (Alsószecse, Mohi), Gömör megyéből (Szalóc, Szilice) és Kassáról. A területről felhasznált néhány népdal: *Gyűjtöttem gyertyát, Hogy tudott kend rózsám ide jönni, Lányok ülnek a toronyban* (e szöveg nélkül a *Rutén lányok karának* egyik forrásdallama⁵⁷), *Ó, te vén*

⁵⁶ „... a belőle készült 6 tételes szvit” bemutatója 1927-ben volt Barcelonában. Brockhaus–Riemann *Zenei Lexikon* II. 1984: 312., 316.

⁵⁷ Reuer 1991:39.

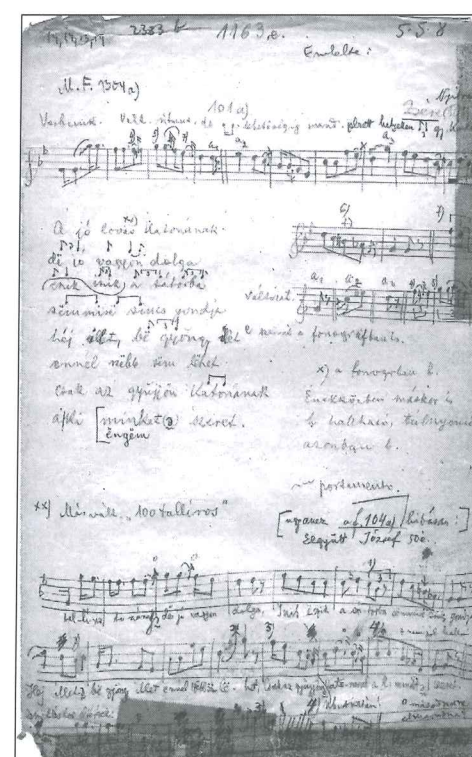

6. kotta. Az Amadé vers népi változata, Kodály 1910-es gyűjtése (Nyitraegerszeg MTA BTK ZTI BR_11965)

sülülülü, Ó mely sok hal terem a nagy Balatonba, Sej Nagybonyban, Szegény vagyok, szegénynek születtem, Felszántom a császár udvarát és továbbiak. A kompozícióban felhasznált népdalokat többféle változat közül választotta, választhatta ki gyűjtéséből. A *Felszántom a császár udvarát* tempója, előadásmódbeli megnyilvánulásai mögött ott van a szalóci (Gömör m.) idős Lőrinc János *Az alföldi pusztán fúj a szél* szövegű kitűnő előadása (5. kotta). A bécsi császári udvart a Pozsony megyei nemes költő, Amadé László által írt, dallamában is a 18. század műzenéjét idéző, nép közé került *Ku-ku-kukucsám* dallam adja vissza 1910-es nyitraegerszegi gyűjtéséből. Kottáján Kodály feltüntette a költőt (6. kotta).

A Hány János dalművet Kodály Zsérén *A jó lovas katonának dē jól vagyon dolga* szöveggel gyűjtött és toborzová átformált dallammal is gazdagította (7. kotta). (Lejegyzésében a *dē, bē* stb. szavakban leírt zárt e-vel egyben a zoboralji nyelvi dialektust is pontosan rögzítette). Breuer János hívta fel a figyelmet arra, hogy „A régi magyar tánczene – benne a verbunkos – mint tudományos kérdés épp a Hány komponálása ideje körül foglalkoztatta először Kodályt...”.⁵⁸ A *Toborzó* ma is rusztikus erőt sugároz, egyben a régi magyar tánczene méltóságteljes vonásait hordozza, s ma már

⁵⁸ Breuer 1982: 139–140.

7. kotta. A Hány Toborzójának forrása, Kodály 1911-es gyűjtése (Zsére MTA BTK ZTI BR_03578)

gaként nemcsak székelyföldi fakürt dallamot nevezhetünk meg, hanem a Mohiban valamint Gömör megyében gyűjtött szignálokat is.⁶²

A tudós és pedagógus Kodályt az 1940-es évektől új tudományos feladatok várják: a MTA vezetése, a *Magyar Népzene Tára* sorozat megindítása, a Zeneakadémián zenetudományi tanszék-alapítás, teendők az 1951-ben megalakult Zenetudományi Bizottságban, 1953-tól az MTA-n belül létrejött Népzeneutató Csoport vezetése, a népzene tudomány hazai felfejlesztése és nemzetközi kapcsolatainak megerősítése.⁶³

⁵⁹ Kovács 1957., Sárosi 1982: 517–518., Kecskeméti 1986.

⁶⁰ Kodály még nincs két éves, amikor vasúti tiszt édesapját Kecskemétről előbb Szobra (1883), majd Galántára helyezik (1885). Kapcsolata szülővárosával felnőttkorában kezdődik és erősödik meg. Heltai 1982, 2008.

⁶¹ Kodály 1934. Lásd 2007a: 493.

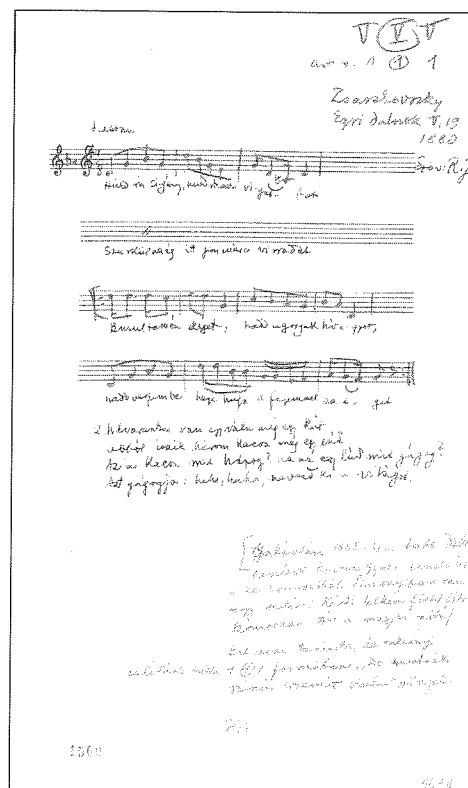
⁶² Kiadva Tari 2001: 160–163. kotta. A további rézfúvós hatásokról: Suppan 1996.

⁶³ Ennek egyik sikeres része volt a Budapesten 1964-ben megrendezett nemzetközi népzene tudományi konferencia az International Folk Music Council keretében. (A szervezet neve máig többször változott.)

a Hány *Intermezzo* tétele mellett méltán egyik zenei szimbólumunk. Megjegyzendő, hogy a *Toborzó*hoz csatlakozó verbunkos dallamok szerzőjével, az egykori Pozsony vármegyében, Nagybonyban született híres cigányzenész Bihari János darabjával és a *Czinka Panna* (1948) színpadi művel is e tájra utal. Még erőteljesebb lesz a régi híres cigánybandák megidézése az 1933-ban komponált, egyik legnagyobb-szabású, több kutató által sokoldalúan feltárt művében, a *Galántai táncokban*.⁵⁹ Ebben Kodály szavakkal is a szülővárosnál erősebb kötődést jelentő szülőföldre emlékezik.⁶⁰ A partitúra előszavában írta: „Galántán töltötte a szerző gyermekkor legszebb hét esztendejét. Híres volt akkor a galántai banda Mihók primás alatt. De még híresebb lehetett száz évvel ezelőtt. 1800 táján Bécsben több füzet magyar tánc jelent meg. Egyiknek címe így jelöli meg forrását: «von verschiedenen Zigeunern aus Galantha.» Ma már hírmondó sem maradt belőlük. Hadd folytassa ez a kis mű a régi galántai hagyományt.”⁶¹

A fúvós zene sem hiányzik a Hány daljából. A *Bécsi harangjáték* forrásanya-

8. kotta. Kodály utalása a galántai iskolában tanult dalokra (MTA BTK ZTI KR_00472)

tokkal, más népekkel való kapcsolatának felderítésére. Ezt szolgálták a történelmi Felsőmagyarország területén szlovákok körében végzett gyűjtései és figyelemfelkeltései a mindkét nép körében használt dallamokra vonatkozóan. Ennek egyik példája 1910-es lukanényei gyűjtésében a *Zörög a kocsi magyar és szlovák verziójának* (*Dutková žena*) bemutatása,⁶⁴ dudagyűjtései szlovák előadóktól Lovásziban és Szalakuszon.⁶⁵

A további példákat mellőzve összegezzük az elmondottakat!

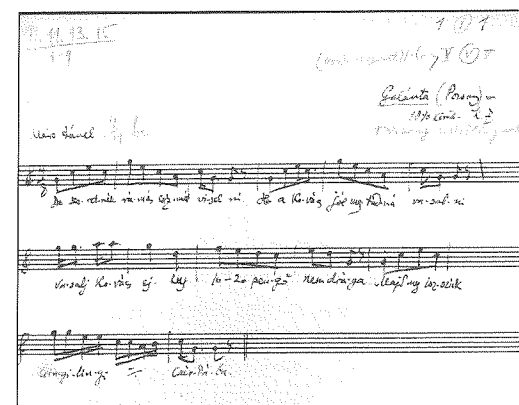
Az időben 1905–1918 között végzett népzene gyűjtések nyugat-kelet irányban területileg széles sávot fognak át. Kodály zeneszerzői és tudományos életművében egyaránt kiemelkedően fontos helyet kapott gyermekkori indítatásának földrajzi területe és egyben első nagy gyűjtőterülete. Galántával kapcsolatban az egyik 19. századi kotta mellé följegyezte: „Galántán 1888/9ben több dalt tanított Kovács Gyula tanító úr a Zs. Könyveiből. *Simonyiban van egy malom, Kérde lelkem fűtől fától, Szomoruan szól a magyar nóta.* A támlapon megadta a lelőhelyet: „Zsaskovszky Egri dalnok V. 1. 1880.

⁶⁴ Kodály 1915: 306.

⁶⁵ Közölve: Tari 2001: 71–79. kotta. Kodály szlovák gyűjtéseiről lásd: Erdélyi-Molnár 2017.

Ismert, hogy Kodály emberszeretete, nemeslelkűsége sok esetben megmutatkozott. Tehetséges előadóművészeknek drága hangszert, fiatal, pénztelen kollégáinak lakást vásárolt, finanszírozta külföldi tanulmányútjaikat, hogy anyagi gondok ne vonják el őket a munkától. Határon belülre a néptáncok filmezéséhez filmfelvétel gép-, határon kívülre (Kallós Zoltán számára) magnetofon megvételével segítette a népzene, néptáncgyűjtést. Irányítása alatt lát napvilágot a *Magyar Népzene Tára* első öt kötete (1951–1965). Szem előtt tartja a nyelvterület minden területén még meglévő fehér foltok csökkentését, ezért kijárja többek közt, hogy munkatársai közül Vikár László 1956 szeptemberében a Nyitravidékre, Szomjas Schiffert György pedig 1957 októberében a Csalóközbe mehessen gyűjteni akadémiai egyezmény keretében. A szlovákiai magyarság oldaláról Ág Tibor vette fel vele a kapcsolatot, aki 1958-ban Kiss Lajos társává szegődött Gömör, Abaúj-Torna és Ung megyei gyűjtőútján.

A tudós Kodály mindenkor törekedett a dallamok elterjedtségének, használatának, történetiségének, más népcsoportokkal,

9. kotta. Kodály egy gyerekkori emléke: taksonyi cselédjük által énekelt népdal (MTA BTK ZTI KR_02144)

dunántúli falvakat, Szatmár és Szabolcs megyét, Mohácsot. Felső-Magyarországgal kapcsolatban e helyen részletesen nem tértem ki arra, hogy Nyitra, Hont, Gömör megye népe és dallamvilága mellett mennyire fontos volt Kodály Zoltán számára Bars megye, azon belül is hányszor jelenik meg tudományos írásaiban és kompozícióiban Alsószecse és a ma már nem létező Mohi.⁶⁶ Bars megyei gyűjtését külön kötet fogja bemutatni.⁶⁷ Bars megyével még hosszútávú tervei voltak; a terület elvesztését, Mohi falu népét különösen sajnálta. Hátrahagyott írásainak egyikében így fakadt ki: „Kinek... mindegy, hogy a barsi Mohi, a magyarság északi határfaluja, gyümölcsös, paradicsomi völgyével, derűs, barátságos lakóival hozzánk tartozik-e vagy sem?”⁶⁸ Zeneszerző és más szakos tanítványait állandóan biztatta a vidékre járásra, különösen a városiakat.⁶⁹ „Az ország csak akkor a miénk, ha ismerjük. Ha lábunk érintette minden vidékén a földet, ha beszélünk minden vidék lakóival, tudjuk, miben gazdag, miben hiányos, mi az erénye, hibája.” – írta egyik hátrahagyott írásában arról gondolkozva, „Miért veszítettük el a Felvidéket.”⁷⁰

Népzene gyűjtői- tudományos és zeneszerzői életművét Felső-Magyarországgal való kapcsolata felől áttekintve ennek a megjegyzésnek fényében három dolog tűnik föl. Az első, hogy Kodály 1920 után komponálta meg a *Háry daljátékot*, amit a *Székel*

Szöv. R. J.” (8. kotta).⁶⁶ A kottán lévő dallal kapcsolatban megjegyezte: ... Ezt nem tanította, de taksonyi cselédünk tudta... *De szeretnék rá más csizmát viselni* szöveggel.” Az említett új stílusú népdal kottájára ráírta, hogy „taksonyi cseléd lányunktól 1890 körül” (9. kotta).⁶⁷ Talán az volt az a cseléd, akit két helységnévvél is (Taksony és Galánta) jelölt egy másik kottán (10. kotta).⁶⁸

A meghatározó szülőföld-élmény akkor sem csökkent, amikor újabb, életműve szempontjából szintén fontos gyűjtőterületeket ismert meg, Gyergyót, Kászont, Bukovinát, Nagyszalontát, majd a palóc és észak-

⁶⁶ KR_00472. A szövegíró személyét nem sikerült megfajtenni. Lehetséges, hogy a zeneszerző Riszner Józsefről van szó.

⁶⁷ KR_02144.

⁶⁸ BR_08877.

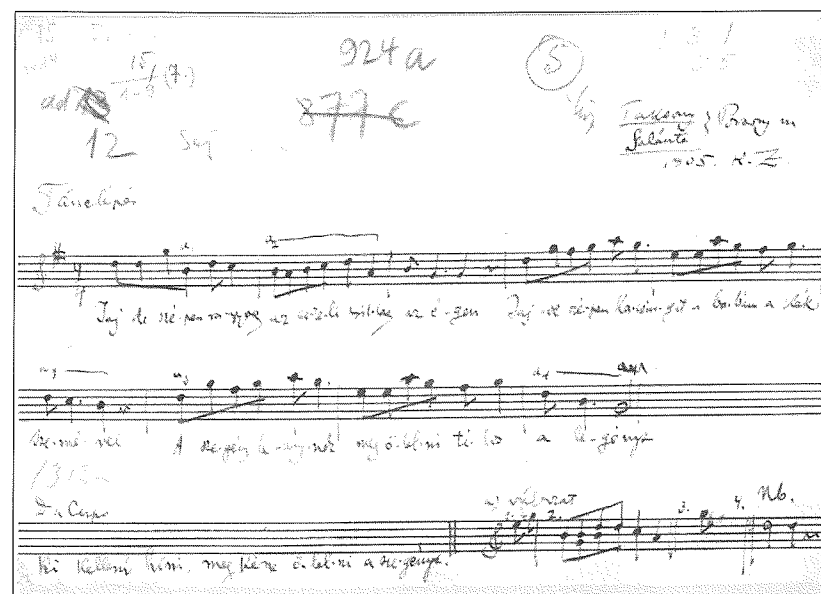
⁶⁹ Tari 2007.

⁷⁰ A szerző *Kodály Zoltán Bars megyei népzene gyűjtései* című könyve 2018 tavaszán az Argumentum Kiadónál fog megjelenni.

⁷¹ Kodály 1989, 27.

⁷² Tari 2017c: 318–320.

⁷³ Kodály 1989: 26.

10. kotta. Kodály fiatalkori gyűjtése: taksonyi cselédjük által énekelt, 1905-ben Galántán leírt népdal. (MTA BTK ZTI BR_08877)

fonó (bemutató 1932) követett. A másik, hogy a Hány János daljáték egyértelműen Felső-magyarország – a mai értelemben használt Felvidék – hangja. Hányban, Marci bácsiban, Örsében nem általában magyar karaktereket, hanem a magyar parasztságot, a „Burkusországhoz” és Bécshez földrajzilag egyaránt közel fekvő, lelkületben azonban távol álló népet állítja színpadra. A mű zenéi nem általában magyar népdalok, hanem kimondottan ennek a területnek a kodályi megfogalmazású népdalai, zenéi. A harmadik vonás az előzőből következik. Az, hogy a zeneszerző nemcsak a népszínműnél modernebb, 20. századi zenés színpadi művet alkot meg. A két kompozíció az ország két legfontosabb, történelmileg egymással is összefüggő pólusát mutatja be a színpadon. Olyan területeket, melyeket az I. világháború után elcsatoltak. Az egyik címében is kiemeli a terület lakóit, a másik csak a népdalokkal, hangszeres dallamokkal hangsúlyozza a főszereplő és a további szereplők helyi hovatartozását: *Sej, Nagybonyban csak két torony látszik*. A Trianon után keletkezett két színpadi mű az elvesztett Felvidékért és Erdélyért is szól, akaratlanul is. Ne feledjük azonban, hogy Kodály mindenkor egységben látta az egész magyarságot, valamennyi terület és annak népe fontos volt számára. A nyitragerencséri asszony által 1914-ben énekelt, kifejező erőben gazdag, érzelmdús *A csitári hegyek alatt* népdalt és szintén a szerelmi költészethez tartozó, Mohiból való *Ha te elmegy, engem itt hagysz* népdalokat önnön szépségeiken túl ezért is építhette be a *Széki fonó*-ba, dallamokkal is hangsúlyozva az összetartozást.

Rajeczky Benjamin a Kodály centenáriumra írt, Kodály és a Magyar Néprajzi Társaság kapcsolatát bemutató tanulmányában Kodály egy 1932-es nyilatkozatának azt a részletét is idézte, melyben kifejtette, hogy ők Bartókkal a faluban nemcsak onnan

elvihető dalokat találtak, hanem kultúrát, mégpedig homogén kultúrát. „A romantikus folklorista hangja?” – kérdezte Rajeczky, s folytatta: „Inkább a hálás zeneszerzőé, aki nek a falu ajándékozta az annyira keresett zenei anyanyelvet, s aki ezért súlyos felelősséget érez és vállal a néppel szemben.”⁷⁴

Irodalom

A Magyar Népzene Tára

1955-1956 Bartók Béla–Kodály Zoltán (szerk.): *III/A-B Lakodalom*. S.a.r. Kiss Lajos. Budapest: Akadémiai Kiadó.

BARTÓK Béla

1924 *A magyar népdal*. Budapest.

BREUER János

1978 Bartók és Kodály. Tanulmányok századunk magyar zenetörténetéhez. In *Elvek és utak*. Budapest: Magvető Kiadó.

1982 *Kodály-kalauz*. Budapest: Zeneműkiadó.

BORSAI Ilona

1982 A „Mátrai képek” dalai. In Berlász Melinda–Domokos Mária (szerk.): *Zenatudományi Dolgozatok*. 159–182. Budapest: MTA ZTI.

Brockhaus–Riemann Zenei Lexikon

1984 Carl Dahlhaus – Hans Heinrich Eggebrecht (szerk.): *Brockhaus–Riemann Zenei Lexikon* (A magyar kiadás szerkesztője Boronkay Antal) Budapest: Zeneműkiadó.

EÖSZÉ László

1970 *Forr a világ. Kodály Zoltán élete*. Budapest: Móra Könyvkiadó.

2000 *Örökségünk Kodály. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Osiris Kiadó.

ERDÉLYI-MOLNÁR Klára

2017 Kodály Zoltán és a szlovák népzene. *Magyar Zene* LV. 3: 348–360.

SZ. FARKAS Marta

1983a *Voyage en Hongrie. Ethnographia* XCIV. 4: 534–547.

1983b (Szerk., a képeket válogatta és az utószót írta): *Voyage en Hongrie*. Budapest: Muzsák Közművelődési Kiadó.

GÁTI István

1802 *A' kótából való klavirozás mestersége, melyet készített az abban gyönyörködők kedvéért Gáti István Budán 1802*. (Reprint Budapest 1987.)

HELTAI Nándor

1982 „Szívbe fogadott Kecskemét” (Kodály és szülővárosa). Kecskemét: Városi Tanács.

2008 *Kodály Zoltán és szülővárosa Kecskemét*. Dokumentumok, emlékek. Budapest: Argumentum.

ITTZÉS Mihály

1992 Bakterek éneke. Kodály Zoltán ismeretlen írása elé. *Forrás*. 24. 12: 63–70.

⁷⁴ Rajeczky 1983: 531.

- 2007 Kodály Galántája, Galánta Kodálya. In Berényi László (szerk.): *Galánta, 770–1237–2007*. Galánta. (7. 2. fejezet) 158–167.
- KECSKEMÉTI István
- 1986 *A zeneszerző Kodály*. Kecskemét: Kodály Intézet.
- KELECSÉNYI JÓZSEF
- 1853 Nyitrai népszokások I. Koloni népszokások. In Kubinyi Ferenc – Vahot Imre (szerk.): *Magyarország és Erdély képekben III*. Pest.
- KODÁLY Zoltán
- 1905 Mátyusföldi gyűjtés. *Ethnographia* XVI. 300–305.
- 1907 Balladák. Harmadik közlemény. *Ethnographia* XVIII. 153–156.
- 1909 Zoborvidéki népszokások I.-II. Szentiváni énekek, III. Talalaj. *Ethnographia* XX. 1: 29–36., 2: 116–121., 4: 245–247.
- 1913 Pótlék a zoborvidéki népszokásokhoz I.-III. Szentiváni énekek. IV. Hojeda. V. Villő, VI. Tót morena. VII. Talalaj. VIII. Sárdó. IX. Böjti énekek. *Ethnographia* XXIV. 2. 114–116., 3. 169–174., 4. 235–236., 237–239., 5. 292–293., 6. 357–359, 359–361.
- 1915 A hitetlen férj. *Ethnographia* XI. 4–6: 304–307.
- 1916 Régi karácsonyi énekek. *Ethnographia* XII. 4–5. 221–224.
- 1917 Ötfokú hangsor a magyar népzeneben. *Zenei Szemle* 1., 4., 5., 8. Temesvár (1) 15–16, (4) 117–119. (5), 152–154., (8) 249–252.
- 1933 Néprajz és zenetörténet. *Ethnographia* XLIV. 4–15.
- 1937/1960.² *A magyar népzene* (A példatárat szerkesztette Vargyas Lajos). Budapest: Zeneműkiadó.
- 1943 lásd 2007e
- 1952 Magyar táncok 1729-ből. *MTA I. Osztály Közlemények* II. 17–22.
- 1989 *Közélet, vallomások, zeneélet. Kodály Zoltán hátrahagyott írásai*. I. Vál., s.a.r. Vargyas Lajos. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- 1993 *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers. Kodály Zoltán hátrahagyott írásai*. II. Vál., szerk., s.a. r. Vargyas Lajos. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- 2007a Galántai táncok. Előszó a partitúrához (orig. 1934 Wien). In *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok* 2. S.a.r. és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc. In Bónis Ferenc (szerk.): *Magyar zenetudomány* 6. 493. Budapest: Argumentum Kiadó.
- 2007b A Galántai dalosünnepen (orig. 1943). In Bónis Ferenc (szerk.): *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok* 3. S.a.r. és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc. In *Magyar zenetudomány* 7. 503. Budapest: Argumentum Kiadó.
- 2007c Nagyszombati emlékek. In *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok* 3. S.a.r. és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc. In Bónis Ferenc (szerk.): *Magyar zenetudomány* 7. 497–498. Budapest: Argumentum Kiadó.
- 2007d Böjti zsoltár, avagy hogyan kell jegyezni. In *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok* 1. (S.a.r. és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc). In Bónis Ferenc (szerk.): *Magyar zenetudomány* 5. 249–251. Budapest: Argumentum Kiadó.
- 2007e Magyar zenei folklór 110 év előtt Mindszenty Dániel és Udvardy János (orig. 1943). In *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok* 2. S.a.r. és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc. 155–183. Budapest: Argumentum Kiadó.

- 2007f Függelék (Bakterek éneke) In *Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok* 3. S.a.r. és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc. 735. Budapest: Argumentum Kiadó.
- 2012 *Utam a zenéhez. Öt beszélgetés Lutz Besch-el*. (Ford. Bónis Ferenc) Budapest: Argumentum Kiadó.
- KOVÁCS János
- 1957 Kodály Zoltán szimfonikus művei. In Szabolcsi Bence – Bartha Dénes (szerk.): *Zenetudományi Tanulmányok Kodály Zoltán 75. születésnapjára*. 43–104. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- LISZKA József
- 2002 *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest: Osiris Kiadó, Dunaszerdahely: Lilium Aurum Kiadó.
- MOLNÁR Antal
- 1936 Kodály Zoltán. In *Népszerű zenefüzetek* 4. Budapest 31–32.
- RAJECZKY Benjamin
- 1983 Kodály Zoltán és a Magyar Néprajzi Társaság. *Ethnographia* XCIV. 4: 530–533.
- REUER, Bruno B.
- 1991 *Zoltán Kodály's Bühnenwerk „Háry János”*. Beiträge zu seinen volksmusikalischen und literarischen Quellen. Studia Hungarica Schriften des Ungarischen Instituts München 37. (Hrg. H. Glass – E. Völkl – E. Hösch). München: Dr. Rudolf Trofenik.
- SÁROSI Bálint
- 1982 Hangszeres népzene Kodály műveiben: a Galántai és a Marosszéki táncok. *Ethnographia* XCIII. 4: 513–526.
- SEBŐ Ferenc (szerk.)
- 2010 *Magyar népzenei felvételek 1936–1963. PATRIA*. Budapest: Hagyományok Háza. (Melléklet: DVD-ROM)
- SUPPAN, Wolfgang
- 1996 Blasinstrumente und Bläserklang im Schaffen Zoltán Kodály's Zoltán Kodály und das Symphonische Blasorchester. *Studia Musicologica Academia Scientiarum Hungaricae* 95. 1–16.
- SZOMJAS-SCHIFFERT György
- 1972 *Hajnal vagyon szép piros... Énekes várvirrasztók és órakiáltók*. Budapest: Magvető Kiadó.
- SZŐNYI Erzsébet
- 2017 „Megkéssett melódiák...” Vikár László 1929. június 8. 88. születésnapjára. *A Magyar Kodály Társaság Hírei*. XXXVIII. 2: 61–62.
- TARI Lujza
- 1978 Kodály hangszeres gyűjtése. *Magyar Zene* XIX. 2: 184–196.
- 2001 *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója – Zoltán Kodály, Researcher of instrumental Folk Music*. Budapest: Balassi Kiadó.
- 2006 A hangszeres népzene hatása Kodály kórusműveire. In Kollár Éva (szerk.): *Kodály Zoltán nyomában. Negyedik Magyar Karvezető Konferencia (2005)*. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem. 19–23.

- 2007 Kodály Zoltán, az egykori Mohi és a régi magyar műdalok. *Magyar Zene* 4. XLV. 357–372.
- 2010 Szlovákiai magyar népzene. Válogatás Tari Lujza népzene gyűjtéséből (1983–2006). (2 CD-vel). In Gyurcsó István Alapítvány könyvek 49. Dunaszerdahely: a Csevadok Dunaszerdahelyi Művelődési Intézete.
- 2012 „A bartóki II. dialektusterület. – Bartók's II. dialectal region.” In Richter Pál (szerk/Ed.): *Magyar Népzenei Antológia. Digitális összkiadás. – Anthology of Hungarian Folk Music Complete Digital Edition*. Budapest: MTA BTK ZTI – Folk Európa Kiadó. (Kísérőfüzet: 15–17., 53–56.).
- 2017a Vikár László búcsúztatása (1929. június 8. – 2017. május 12.). *A Magyar Kodály Társaság Hírei*. XXXVIII. 3: 59–61.
- 2017b A szülőföld hangja. Felsőmagyarországi gyűjtők és gyűjtések a Népdalok és Mondákban. In Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb. Közköltészeti Tanulmányok* 5. (Budapest: Reciti) 321–344.
- 2017c „A művészi tudás végső próbája.” Kodály a népdalfeldolgozásról. *Magyar Zene* LV. 3: 314–336.
- TARI Lujza (szerk.)
- 1983 *Magyar Népzene Kodály Zoltán fonográffelvételeiből*. Budapest: Hungaroton, LPX 18 075–76. 2. 5b),
- 2002a Bővített CD kiadása. Budapest: Hungaroton Classic, HCD 18 254–55.
- TARI Lujza – VIKÁR László (Szerk.)
- 1986 *Magyar Népzenei Antológia II. Észak*. Hungaroton, LPX 18124–128.
- VARGYAS Lajos
- 1941 *Áj falu zenei élete*. in Tanya, falu, mezőváros II. Budapest: A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete
- 2000 *Egy felvidéki falu zenei világa – Áj, 1940*. in Jelenlévő múlt. Budapest: Planétás Kiadó – Európai Folklór Intézet.

A tanulmányban említett falvak mai szlovák neve:

Alsóbodok	Dolné Obdokovce
Alsószece	Dolná Seč
Barslédec	Ladice
Berencs	Branč
Béd	Badice
Farkasd	Vlčany
Füzesgyarmat	Hontianska Vrbica
Galánta	Galanta
Gimes	Jelenec
Kolon	Kolíňany
Lukanénye	Nenince
Menyhe	Podhorany
(Mohi)	Mohivce – már nem létezik)

Nagypeszek	Sikenica
Nagyszombat	Trnava
Nyitra	Nitra
Nyitraacsehi	Nitrany
Nyitraegerszeg	Jelšovce
Nyitragerencsér	Nitrianske Hrnčiarovce
Szalakusz	Sokolníky
Szalóc	Slavec
Szilice	Silica
Zalaba	Zalaba
Zsére	Žirany
Zsigárd	Žihárec

Tari Lujza

CSc. Zenetudományi Intézet, Budapest

e-mail: lujzatari@gmail.com

Lujza Tari

Upper Hungary in the Kodály oeuvre

Zoltán Kodály (1882–1967) composer, ethnomusicologist, initiator of music pedagogy, and linguist was born in Kecskemét. His father was a stationmaster. They moved to Galánta in 1885. Kodály had deep feelings for the town where he had spent his childhood. This was the region where he conducted his first collection of folk music in 1905, about which he published his first paper. From that time on he regularly collected folk songs as well as instrumental music in various parts of Hungary, still he preferred northern Hungary where, between 1905 and 1918, he conducted a very significant collection in various counties of the region, moving from the western parts to eastwards. Collection came to a halt because of the First World War and after 1918 he had no opportunity to visit this region as a collector of folk music any longer (Galánta and the region became part of Czechoslovakia). Kodály's relationship with this region and landscape was expressed a lot of times, for instance in *Dances from Galánta* and the foreword to its score (1933). The *Háry János* folk opera (1926) and *Háry János Suite* also evoke this region. Although the title does not refer to a geographical area, unlike *Székelly fonó* ('The Spinning room', 1932), the source of the overwhelming majority of the folks songs and instrumental tunes used in this work of art is from collections from Upper Hungary. The author of the paper presents in what way the folk music of this region emerges in the scholarly oeuvre of Kodály (e. g. in *Hungarian Folk Music*, 1937, 1960).